

ПОЛЯКИ В ЕКОНОМІЧНИХ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧ. ХХ СТ.

Польський аспект історії Наддніпрянщини ХІХ – поч. ХХ ст. належить до тих, недооцінка яких робить принципово неможливим усебічне цілісне відтворення історичного процесу. Серед народів, що населяли Російську імперію, поляки займали особливе місце як завдяки чисельності, так через те, що вони були джерелом потужних відцентрових тенденцій.

Про вагомую роль поляків в економічному та суспільно-політичному житті Наддніпрянщини свідчить той факт, що російський уряд надавав їм у своїй національній політиці особливого значення.

До польського повстання 1831 р. імперська політика щодо поляків намагалася тільки обмежити колонізацію західних губерній, а після нього офіційно з'явилося поняття «польського питання» [1, с. 23].

Але, незважаючи на всі заборони та обмеження, польська громада займала вагоме місце в економічному та суспільно-політичному житті Наддніпрянщини. Крім того, антипольська політика російського уряду багато в чому була непослідовною та неефективною.

Російський уряд приділяв велике значення польському питанню навіть за межами історичного розселення поляків, серед яких було і Лівобережжя та Південь України, хоча Малоросія та Новоросія порівнянно з Південно-Західним краєм сприймалася російською владою як більш благонадійна в національному плані тобто тут впливи польського визвольного руху були менш вагомими та не мали такого впливу. Цей момент використав І. С. Аскаков, який 1863 та 1867 рр. склав найбільш масштабний план асиміляції поляків, використовуючи територіально-адміністративний поділ. В основі його ідеї було створення противаги через «притягування» повітів із поляками до великоросійського адміністративного центру, причому Мінськ він протиставляв Чернігову, Києву – Полтаву, а Подольську – Херсон, тим самим заперечуючи Дніпро як межу – адміністративну, географічну, історичну.

Прихильники великоросійського шовінізму виражали незадоволення територією антипольської політики, що обмежувалася Західним краєм та Царством Польським, наголошуючи на необхідності ідентичної політики і в Новоросії та Малоросії. Як аргумент доцільності своїх вимог, вони вказували на Бессарабську губернію, стверджуючи, що на її півночі проживає велика кількість польських землевласників, які брали активну участь у польському повстанні, створивши підпільну польську адміністрацію» [2, с. 59].

У Російській імперії за поляками закріпилася репутація ворожих російському державному порядку елементів [2, с. 100]. Е. М. Феоктистов у своїх споминах писав, що всі поляки однаково ненадійні й на них не можна покладатися ні в якому разі [3, 157].

Присутність поляків на Наддніпрянщині давала про себе знати не тільки в періоди повстань, вона постійно впливала на політичний курс імперії. Підтвердженням цього факту може слугувати «мирна» політика Олександра ІІІ, 30 % указів якого стосувалося польського питання в імперії.

Польський фактор мав вплив на всі сфери суспільно-політичного життя Російської імперії, адже обмежувальна політика царату щодо поляків стосувалася не тільки національного аспекту, але й аграрного, демографічного, конфесійного.

Революція 1905-1907 рр. дала полякам змогу до відновлення деяких форм національної активності та якщо не припинення, то хоча обмеження деполонізаційних процесів [4, с. 9]. Інтелігенція, робітники, молодь мобілізували сили в боротьбі з російською владою, що засвідчило цілковите фіаско сорокарічної інтенсивної русифікації після придушення Січневого повстання. Революція активізувала польських землевласників на східних околицях колишньої Речі Посполитої, що становили там найбільш освічену й свідому групу населення. [5, с. 80]. Діяльність польської громади Правобережжя справляла вагомий вплив на національне життя «Великої Польщі», подекуди навіть надаючи останній «крайового» колориту [4, 9].

«Крайовий» колорит або «крайову» ідеологію породила специфіка суспільно-політичного життя поляків Правобережної України, що, по-перше, сформувалася в результаті необхідності коритися російській владі та співіснувати з українським народом, а по-друге, була значною мірою заснована на територіальному патріотизмі.

Якщо порівнювати демографічні дані по трьох генерал-губернаторствах Наддніпрянщини, то з огляду на історичні обставини логічно, що найбільше польського населення проживало на території Київського генерал-губернаторства (322 тис. чол. згідно з загальним переписом населення Російської імперії 1897 р.). Набагато менше мешкало на Півдні та Лівобережжі України [6, 32]. Звичайно, дані про кількість польського населення були спеціально занижені.

На поч. ХХ ст. кількість поляків Наддніпрянщини почала невпинно зростати в основному за рахунок трудової міграції з Царства Польського.

Хоча на півдні України почали розселятися порівнянно з Правобережжям доволі пізно, але кількість їх швидко зростала. Якщо розглядати динаміку збільшення міграції поляків в українські міста, то особливо інтенсивно вони селилися в Одесі. У 1909 р. в Одесі проживало 24 тис. поляків, а напередодні першої світової війни близько 26 тис. осіб, причому 70 % із них були уродженцями Царства Польського [6, с. 37].

Соціальна структура польського населення була досить строкатою, тобто не можна виділити вид діяльності чи професію, характерну тільки полякам. Потрібно зазначити, що на Лівобережжі (Харків) та Півдні (Одеса, Катеринослав) України серед лікарів та фармацевтів поляків було на порядок більше, ніж на більше колонізованому Правобережжі.

Щодо місця поляків в системі етнічних відносин Наддніпрянщини потрібно зазначити, що хвиля лібералізації, викликана революцією 1905 р., дала змогу продовжити польско-українське зближення. Так, група польських та українських діячів із 1909 р. почала видавати в Києві журнал «Пшегльонд крайовий». Журнал відображав не стільки окремі національні доктрини, скільки відстоював крайовий патріотизм, любов до землі [7, с. 9]. Поляки мали великий, подекуди домінуючий вплив на етнокультурні процеси в Україні. Але водночас (можливо, відірваний у часі) спостерігався логічний зворотній процес впливу української культури на формування основних рис польської нації та менталітету.

Саме різноетнічна амбівалентність деякою мірою сприяла гармонійному розвитку Наддніпрянщини, насичуючи специфічною національною ментальністю.

Незважаючи на багаточисельні старання російського уряду обмежити польський вплив в Україні через зменшення частки їх землеволодіння, на початку ХХ ст. поляки володіли 1/5 всієї землі і 46 % поміщицької землі [6, с. 25].

Лева частка належала великим землевласникам, тобто тим, хто володів від 50 десятин і більше.

Поляки зробили значний внесок і в розвиток науки та техніки України. Так, на початку ХХ ст. в Україні жило й працювало 87 членів Товариства польських техніків, тобто майже половина від усього складу на теренах Російської імперії [6, с. 38].

Отже, польська наукова інтелігенція мала великий фаховий авторитет. Поляки очолювали величезні промислові підприємства, будували їх, стежили за організацією.

Чимало поляків працювало в наукових та навчальних закладах України, але їхній науковій діяльності перешкоджали царські обмеження та заборони, оскільки всі навчальні та наукові заклади перебували в державній власності, на відміну від приватних підприємств, де поляки могли працювати, не відчуючи на собі гніту російського обмежувального законодавства.

Навіть після проголошення всіх прав і свобод у 1905 р. полякам чинилися перешкоди у їхніх викладацьких та наукових стремліннях. Але покращення все ж відбулися. Наприклад, в обумовлених роботою хронологічних межах у Київському університеті працювало 17 видатних польських науковців, тоді як за більший відрізок часу (з 1864 до 1904 рр.) тільки 7 [6, с. 46].

Що стосується Харківського університету, то обмежувальне законодавство ІІ пол. ХІХ ст. торкнулося його меншою мірою, ніж ВНЗ західних губерній. Так, до революції 1905 р. поляків у Харківському університеті працювало вдвічі більше, ніж в університеті св. Володимира (17).

Що стосується Новоросії, то в Одеському університеті в зазначений час працювало 19 польських професорів та доцентів [6, с. 55].

Підсумовуючи, потрібно зазначити, поляки Наддніпрянщини намагалися зберегти власну національну ідентичність в умовах поліетнічності та бездержавності та водночас логічно інтегруватись у систему суспільства Наддніпрянщини поч. ХХ ст. Але, зберігаючи польську ідентичність, переважна більшість саме польської інтелігенції також керувалася територіальним патріотизмом та любов'ю до рідної землі й не лишалась осторонь суспільного життя, а, навпаки, брала в ньому активну участь.

Література:

1. *Bortkowsky W. Powstanie listopadowe w oczach Rosjan/ Bortkowsky W. – Warszawa, 1964. – 450 s.*
2. *Горизонтов Л. Парадоксы имперской политики: Парадоксы имперской политики: Поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.)/ Горизонтов Л. – Москва: Индрик; 1999. – 272 с.*
3. *Феоктистов Е. За кулисами политики и литературы (1848-1896). Воспоминания / М. Феоктистов. – Москва, 1991. – 430 с.*
4. *Korzeniowski M. Za złotą bramą. Działalność społeczno-kulturalna Polaków w Kijowie w latach 1905-1920/ M. Korzeniowski. – Lublin: [Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej](#), 2009. – 621 s.*
5. *Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Г. Дильонгова; переклад з польської М. Кірсенка. – Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.*
6. *І. Лісевич. У затінку двохголоваго орла: польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. / І. Лісевич – Київ: І-т історії України НАН України, 1993. – 86 с.*

7. Лісевич І. Родом з України...: Польська національна меншина і культурне життя на Наддніпрянській Україні у другій половині XIX – на початку XX ст./ І. Лісевич – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 102 с.